

Edebiyat Tarihinde Usûl -Edebî Metin ve İnsan-

Gustave Lanson (çev. Yusuf Şerif Kılıçel, haz. Eren Yavuz)
Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2017, 118 s.

Nazım TAŞAN*

Eren Yavuz tarafından yayına hazırlanan kitabın konusunu 1857-1934 tarihleri arasında yaşamış olan ünlü Fransız edebiyatı tarihçisi Gustave Lanson'un 1909 senesinde kaleme aldığı makale teşkil etmektedir. Makalenin Fransızca ismi "Méthodes de L'histoire Littéraire" olmakla birlikte Yusuf Şerif Kılıçel tarafından "Edebiyat Tarihinde Usûl" şeklinde Türkçeye çevrilmiştir. Edebiyat tarihi biliminin yöntemlerinin belirlenmeye çalışıldığı makale, Türk edebiyatı tarihi yazıcılığını da önemli ölçüde etkilemiştir. Mehmed Fuad Köprülü'nün 1913'te kaleme aldığı "Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl" başlıklı makalesi Lanson'dan büyük izler taşır. Ne var ki Fransız ve Türk edebiyatı arasında bulunan epistemolojik, tarihî, lugavî, nahvî vb. farklılıklar Lanson ve Köprülü'nün bütünüyle aynı yöntemi kullanmasını zorlaştırır. Köprülü de makalesinde buna dikkat çeker: "Türk edebiyatıyla Fransız edebiyatı, gerek menşe'leri, gerek tekâmül tarihleri, gerek umumî hatları itibariyle müthiş bir ihtilaf, hatta tezat arz ederler; bu bakımdan en çok istifade ettiğimiz kaynağın bile esas mevzu ile ne kadar az temas ettiği görülüyor." (s. 9)

İki edebiyatın kendine has özellikleri olması, Fransız ve Türk edebiyatı tarihlerini araştıran bilim adamlarının karşılaşacağı sorunların birbirinden başka olacağını gösteriyor. Bununla beraber Lanson'un yöntemi umumî esasları itibariyle evrenseldir. Edebiyat tarihi biliminin tarihten ayrılması gerektiği, başka bir disiplin olarak ele alınmasının zorunluluğu Lanson ve Köprülü'nün birleştiği temel

---

* Arş. Gör., Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
anazimtasan@gmail.com.

ilkedir. Tarihçi geçmişini inceler; savaşlar yaşanmış ve sona ermiştir. Oysa edebî eser canlıdır. Kanunî'nin Zigetvar Seferi artık mevcut değildir ama Bâkî'nin mersiyeleri hala varlığını korumaktadır. Vakıalar tabiatları itibariyle sonludur; sanat yapıtları ise -yok edilmedikleri sürece- daima parlarlar. Dolayısıyla edebiyat tarihçisi yalnızca maziyle değil şimdiyle de ilgilidir. Fakat onun şimdiyle ilgili olması eserle çağdaş olması demek değildir. Kendi çağı içinde beğenilen yazar bugünün edebî anlayışına uyum sağlayamayabilir. Edebiyat tarihçisi kişisel zevkinin kıstaslarıyla, yani kendi çağının ölçütleriyle değil; incelediği eserin zamanı çerçevesinde metinlere yaklaşmalıdır. Diğer bir yönüyle, elbette edebî bir eser ulaştığı her okuyucuya yeni şeyler söyler, edebiyat tarihçisinin de kendi hislerine karşılık veren yapıtlar mevcuttur. Daha çok sevdiği yahut az sevdiği metinler olacaktır. Mevzu, estetik ve sanatsal olanla bağlantılı olduğunda sübjektivite kaçınılmazdır. Ne var ki edebiyat tarihi bilimi bu öznellikten öte objektif olanla hemhal olmalıdır.

Lanson, tarihçi ve edebiyat tarihçisini ferdi ve umumu inceleme açısından kıyaslar ve tarihçinin fertle ilgilenmediğini ileri sürer. Bugün yapılan çalışmalar tarihçilerin de artık fertlerle ilgilendiğini gösterse de kendi dönemi için bu düşünce yanlış değildir. Edebiyat tarihçisi ferdi merkeze alır ve onu anlamaya çalışır: Lanson'un teklifi şudur; dönemleri anlamak için dehaların anlaşılması gerekir. Deha, hem kendi çağının bütün özelliklerini yansıtır hem de zamanını aşar. Dehayı anlamak için ise öncelikle dönemi ve dönemin anlayışını iyi bilmek gerekir. Daha da ötesi dehanın bulunduğu coğrafyayı, o coğrafyanın geçmişini, edebi çevreleri, fikir akımlarını, zevkleri, tarzları bilmek gerekir. Tarihçi, ferde büyük vakıalara neden olduğunda ya da bir cemiyetin mühim bir üyesi olduğunda önem verir. Edebiyat tarihçisi de dehayı merkeze almakla yalnızca çığır açan karakterleri önceliyor gibi görünebilir. Oysa dehanın etkisini görebilmek için edebiyat muhitindeki çoğunluğun da bilinmesi gereklidir. Edebî cereyanları tespit edebilmek için müessirleri ve takipçileri belirleme zorunluluğu vardır ve tabii olarak etkileşimin nedenleri de açığa çıkarılmalıdır. Bu noktada edebiyat tarihi ile

sosyoloji yakınlaşır. Eseri yayına hazırlayan Eren Yavuz, kitapta yalnızca Köprülü ve Lanson arasındaki benzerliklere değil, Cemil Meriç'in yaptığı Lanson çevirilerine de yer vermiştir. Bir sosyolog olarak Meriç, Lanson'un "Edebiyat Tarihi ve Sosyoloji I" ve "Edebiyat Tarihi ve Sosyoloji II" başlıklı konferanslarını tercüme etmiştir. Kitap içinde bu konferansların tam metni mevcuttur. Eserin ana damarını oluşturan usûl makalesini açıklayıcı mahiyette olması nedeniyle metinlerin kitaba alınması faydalı olmuştur.

Eser uzunca bir girişten sonra "Edebiyat Tarihinde Usûl" başlıklı tek bir bölümden oluşmaktadır. Makalenin metni dışında bu bölümde herhangi bir alt başlık yoktur. Girişte ise toplam yirmi başlık altında tanıtıcı bilgilere yer verilmiştir. Önce Lanson ve Köprülü arasındaki ilişki anlatılmış sonrasında makalenin içeriği küçük başlıklarla özetlenmiştir. Girişin sonunda ise Cemil Meriç'in çevirisine yer verilmiştir.

Makalede işlenen konular kısaca şu sorularla özetlenebilir: Edebiyat tarihi ve toplum arasındaki ilişki nedir? Edebiyat tarihi ve tarih bilimi, sosyoloji bilimi arasındaki ilişki nedir? Edebiyat tarihine yardımcı olan ilimler hangileridir? Edebî eser nedir? Her eser edebiyat tarihinin konusu olabilir mi? Şaheser nedir? Edebiyat tarihinde usûl çalışmalarının amacı nedir? Karşılaşılan güçlükler nelerdir? Subjektif bilgi, araştırmaya ne kadar etki eder? Objektiflik ne oranda sağlanabilir? Edebiyat tarihinde parçadan bütüne yönteminin önemi ve zorunluluğu nedir? Araştırmacı eseri, metni nasıl ve ne oranda bilebilir? Edebiyat tarihçisi ne zaman araştırdığı dönemin zevkini meleke haline getirir? Edebiyat tarihi çalışmalarının millî niteliği var mıdır?

Lanson'un makalede cevabını aradığı, belki en önemli soru şu olmalıdır: Edebiyat tarihçisinin esas görevi nedir? Yazar buna şöyle cevap verir: "Bizim başlıca ameliyelerimiz şunlardır: Edebî metinlere vukuf kazanmak; bu metinlerdeki ferdî unsurları maşerî unsurlardan, orjinal kısımları an'anevî kısımlardan ayırmak üzere bu metinlerin mukayesesisini yapmak; bunları, nevîler, mektepler, hareketler itibarıyla tasnif etmek; ve nihayet, bu suretle vücuda

getireceğimiz metin gruplarının, gerek memleketimizin fikrî, manevî ve içtimâî hayatıyla, gerek Avrupa medeniyet ve edebiyatının inkişafıyla olan münasebetlerini tayin etmektir.” (s. 79) Elbette bu vazifeleri yerine getirebilmek için edebiyat tarihçisi bazı temel bilgilere sahip olmalı ve kimi ilimlerden yardım almalıdır. Yazı bilimi (paleografya), kitabiyat (bibliyografya), kronoloji, biyografi, metin tenkidi bilgisine sahip olan araştırmacı, dil tarihi ve grameri, felsefe tarihi, ilimler tarihi, ahlak ve adetler tarihi gibi ilimlerden yardım almalıdır. Her araştırma kendi ihtiyaç duyduğu yöntemi kendi belirler; sahih bilginin ortaya çıkması için gerekli unsurlar mezcedilir ve usul belirlenir. (s. 80)

Edebiyat tarihinin ana kaynağı metinlerdir. Öyleyse en önemli iş metni bilmektir. Metni bilmenin önkoşulu ondan haberdar olmaktır. Kitabiyat vasıtasıyla varlığını öğrenmek ve bir takım ön sorular sorarak o metne hazırlanmak edebiyat tarihçisi için elzemdir. Lanson, metni bilmek için cevap verilmesi gereken soruları dokuz maddede toplamıştır. Buna göre araştırmacı şu suallere yanıt bulmalıdır: Metin mevsuk mudur? Birtakım tahriflere ve budanmalara uğramadan safiyet ve tamamiyetini muhafaza etmekte midir? Metnin tarihi nedir? İlk kanavadan (taslaktan) itibaren teşekkül sürecinde ne gibi fikir ve zevk tagayyürlerine uğramıştır? İlk baskısından yahut nüshasından son neşrine kadar nasıl bir değişim geçirmiştir? Bu sorulara cevap verildikten sonra metnin lafzî manası tespit edilmeli ve daha sonra metnin edebî manası su yüzüne çıkarılmalıdır. Eser ne suretle vücuda gelmiştir? Hangi mizacın hangi hallere ve şartlara karşı aksülamellerinin mahsulüdür? Bu soruya da cevap verdikten sonra eserin kazandığı rağbet ve yapmış olduğu tesirin ne olduğu araştırılmalıdır. (s. 81-84)

Kitabın toplam dört kişi tarafından husule getirildiği söylenebilir. Gustav Lanson’un makale ve konferansları eserin merkezinde yer almaktadır. Söz konusu makalenin çevirisini Yusuf Şerif Kılıçel; edebiyat tarihi ve sosyoloji ilişkisinin ele alındığı konferansların çevirisini ise Cemil Meriç yapmıştır. Eren Yavuz, eseri yayına

hazırlamıştır. Yaptığı incelemeleri giriş bölümüne ekleyerek okuyucu için anlaşılır bir kitap oluşturmaya gayret etmiştir. Eserin sonunda şahıs adları, eser adları, yer adları ve kavramlarla ilgili birer dizin oluşturmuştur. Yusuf Şerif Kılıçel'in çevirisinde kullanılan dil günümüz okuyucusuna ağır gelebileceği için bazı kelimelerin anlamlarını dipnotlarla açıklamıştır. Kimi zaman kelimenin dipnotta verilen anlamı geçtiği cümledeki manayı tam karşılamamaktadır. Bunun nedeni bazı kelimelerin sözlük manasının dışında kullanılması olmalıdır. Yine de genel olarak bu açıklamalar makalenin anlaşılmasına katkı sağlamıştır. 2017 senesinin Ekim ayında Büyüyenay Yayınları tarafından bu haliyle eserin ilk baskısı yapılmıştır.